

Шульженко А.В.,
старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету

УДК 343.13

ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Об'єктивність судово-експертної діяльності є важливою стороною кримінальної процесуальної діяльності. Завдяки діяльності судових експертів визначається напрямок розслідування і доказування.

Жоден доказ не має наперед встановленої сили, як зазначає кримінальне процесуальне законодавство. До призначення судової експертизи звертаються у разі, коли виникає потреба в спеціальних знаннях, яку може задовольнити лише фахівець, спеціаліст, який пройшов належну підготовку, має свідоцтво судового експерта, тобто документальне підтвердження набуття кваліфікації, а також досвід роботи за спеціальністю, і жодна зі сторін і учасників кримінального провадження, включаючи суд, не може дати обґрунтованої і кваліфікованої відповіді.

Дослідження експертного висновку як доказу у кримінальному процесі України опрацьовувалась в роботах таких вчених-процесуалістів: Т.В. Варфоломеевої, В.Г. Гончаренка, І.В. Гори, Грошового, В.П. Колмакова, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, М.Г. Щербаковського та інших.

Існує не одна класифікація доказів, що використовується процесуалістами. Створено науку доказового права, яка займається дослідженнями доказів різних галузей права. Висновок експерта заслуговує особливої уваги процесуалістів, тому що спроб дати йому характеристику саме як доказу у кримінальному процесі, прокласифікувати його як дока раніше здійснено не було. Існує велика кількість питань, які потребують вирішення і роз'яснення у зв'язку особливою процесуальною природою цього доказу – він аналізує уже відомі, встановлені і підтверджені факти і на основі цього формує новий вид доказу, який базується на логіці, дослідженні, як досвіді, так і спеціальних знаннях. Кримінальний процесуальний кодекс України містить щодо висновку експерта два визначення – «доказ» і «джерело доказів», що має бути конкретизовано і розтлумачено.

Метою статті є аналіз і дослідження висновку експерта як специфічного доказу під час процесуальної взаємодії учасників і сторін процесу, а також визначення, яким саме доказом може виступати експертний висновок за походженням, отриманими результатами й іншими характеристиками, з метою застосування отриманих висновків у теорії і практиці доказового права.

Значення доказів і доказування у кримінальному процесі недооцінити неможливо. Саме через доказування встановлюється вина особи, щодо якої

порушено кримінальне провадження. Притягнення до кримінальної відповідальності базується лише на отриманих під час досудового розслідування доказах.

У кримінальному процесі існують поняття «доказ» і «джерело доказу», які є майже тотожними. Процесуальними джерелами доказів, відповідно ст. 84 КПК України, є показання, речові докази, документи і висновки експертів. Висновок експерта є окремим джерелом доказів у кримінальному провадженні. Постає питання, чому джерелом, а не самим доказом.

Поняттям «джерела доказів», а також «процесуальні джерела доказів» у теорії кримінального процесу надається різне значення: форма, вид доказів, засоби доказування, носії інформації. Процесуальні джерела – як матеріальна форма, в якій містяться і за допомогою якої передаються фактичні дані.

Варто порівняти і дослідити ці поняття. Доказ у кримінальному процесі – єдність фактичних даних і їхніх процесуальних джерел [1, с. 250]. Як зазначає Т.В. Варфоломеева, висновок експерта є одним із джерел доказів [2, с. 493].

Кожен із доказів оцінюється у сукупності з іншими. Не існує такого доказу, який би не перевірявся і не оцінювався. Від джерел матеріального світу, документів, відомостей про факти залежить доля людини, питання її свободи, тому дослідження і оцінка доказів є одним із важливіших компонентів у процесі доведення і визначення вини або невинуватості особи. Не є виключенням також висновок експерта.

Висновком експерта є докладний опис проведених судовим експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 п. 1 КПК України). Форма експертного висновку завжди є документальною, тобто письмовою, відповідно до вимог п. 7 ст. 101 КПК. Наданий висновок в усній формі вважається консультацією або поясненням. Форма вираження висновку змінює статус особи, яка надала таку інформацію. Йдеться про різницю між документами, які складають від свого імені експерт і спеціаліст: спеціаліст не несе відповідальності за неправдивий висновок – ст. 72 на відміну від ст. 70 КПК не передбачає для спеціаліста кримінальної відповідальності.

Доказовим значенням у висновку експерта наділені: 1) відомості про конкретні факти, фактичні дані, встановлені у ході експертного дослідження;

2) висновки експерта, зроблені на основі проведеного з використанням спеціальних знань дослідження відповідних об'єктів і аналізу отриманих фактичних даних; 3) відомості про методологію дослідження, які дають змогу перевірити і підтвердити чи спростувати висновки експерта [3, с. 184].

Експертні висновки за отриманими результатами під час проведення експертного дослідження мають наступну класифікацію:

1) позитивні (підтверджують факт, щодо якого ставиться питання у постанові або ухвалі за умови призначення експертизи).

2) негативні (заперечують факт, щодо якого у постанові про призначення експертизи або ухвалі винесене запитання).

3) ймовірні (прямо не доводять факт, щодо якого виникло питання до експерта, але можуть вказувати на нього непрямо, опосередковано).

4) вказують на неможливість вирішення питання (фактичні дані, які слугують для експерта відповідним матеріалом для проведення експертизи, не дають змоги дійти висновку ні за, ні проти, ймовірно, через недостатність даних або з іншої причини).

Експертний висновок ґрунтується на доказах, визнаних допустимими. Кримінальний процесуальний кодекс зазначає, що експертний висновок має вторинний характер щодо раніше отриманих доказів. Тобто, експертиза є доказом доказу, що трактується як встановлення нового факту або підтвердження такого, що доводиться.

Процес доказування передбачає визначення належності і допустимості, покладається він на слідчого і прокурора, а також і на потерпілого в окремих випадках. Доказування включає в себе збирання, перевірку й оцінку доказів. Але у процесі доказування сформульований експертний висновок не є останньою ланкою як доказ – сформульований експертом висновок має бути теж визнаний судом допустимим.

Допустимість доказу визначається способом його отримання, «правовою придатністю доказу для використання у кримінальному процесі як аргументи у доказуванні» [4, с. 55].

М.Г. Щербаківський зазначає, що задача експертизи полягає у тому, щоб надати слідству факти, які дають змогу у сукупності з іншими доказами у справі дати кримінально-правову оцінку події, яка розслідується [5, с. 243].

Під джерелом розуміється те, «що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; основа чого-небудь; вихідне начало». Оскільки експертний висновок базується на доказах, здобутих раніше, ці докази виступають джерелом для експертного дослідження, експертиза є вторинною, похідною щодо цих доказів [6].

Положення Кримінального процесуального кодексу України, а саме п. 2 ст. 84 КПК України визначає експертний висновок як джерело доказів. Тобто сам висновок, який є повноцінним доказом і містить висновки, обґрунтовані відповіді на за-

питання, самим доказом, за логікою побудовання статті, не є, а є лише джерелом.

Судова експертиза є процесуальним документом, її зміст визначається у ст. 102 КПК України, її проводять спеціально визначені КПК України особи – судовим експертам, статус яких визначено як інші учасники кримінального провадження (параграф 5 КПК).

Вважаємо за потрібне запропонувати змінити положення п. 2 ст. 84 КПК України з «процесуального джерела доказів» на «доказ».

Докази у теорії кримінального процесу частини доказового права поділяються на чотири групи.

1. За джерелом одержання відомостей докази поділяються на первинні і похідні.

Експертний висновок складається судовим експертом, тобто виходить із першоджерела, тому за цим пунктом це первинний доказ. Експерт самостійно несе відповідальність за завідомо неправдивий висновок, невиконання своїх прямих обов'язків.

З іншого боку, експертний висновок складається на підставі раніше отриманих доказів, визнаних допустимими. Він прямо і безпосередньо пов'язаний з іншими раніше дослідженими доказами, не є окремим й унікальним у своєму роді. Спеціальні знання використовуються з метою дослідження раніше встановлених фактів. Тому водночас він є похідним.

Рівноцінність обох положень не дає змоги класифікувати експертний висновок, на нашу думку, як первинний або похідний доказ.

2. Щодо предмета обвинувачення докази бувають обвинувальні і виправдувальні.

Категоричний експертний висновок, як доказ, може бути обвинувальним або виправдувальним, залежно від змістової і інформативної складової частини, яку він несе особі, що його оцінює.

Обвинувальними називаються докази, які є придатними для викриття особи у вчиненні злочину, підтверджують обвинувачення або ж вказують на наявність обставин, що обтяжують покарання.

Виправдувальними є докази, які спростовують обвинувачення, частково або повністю, чи вказують на наявність обставин, що пом'якшують покарання [7, с. 102].

Обвинувальний експертний висновок містить інформацію на підтвердження або компонентів складу злочину, або відомості про факти, що є доказами під час провадження, або ідентифікує чи діагностує. Прикладом цього є судово-медична експертиза, яка характеризує об'єкт злочину, судово-психіатрична експертиза – суб'єкт злочину та ін.

Завданням досудового слідства і судового розгляду є встановлення об'єктивної істини, яке полягає у повному неупередженому розслідуванні. Сюди належить не тільки збирання доказів винності особи, але й доказів його невинуватості. Тобто кожна винна особа на підставі зібраних оцінених доказів понесла відповідальність, передбачену

законодавством, а невинувата особа не була обвинувачена або засуджена.

3. Щодо обставин, які підлягають доказуванню, докази поділяються на прямі і побічні.

Прямим доказом експертний висновок може виступати у тому разі, коли він своїм змістом підтверджує або спростовує обставини, які підлягають доказуванню. Тобто експертний висновок містить єдину відповідь на поставлене запитання: «так» або «ні».

Експертний висновок як побічний доказ не є одностороннім у підтвердженні або запереченні обставин, які розглядаються і є такими, що підлягають обов'язковому доказуванню. Тобто висновки, виведені екпертом під час проведення дослідження, можна тлумачити кількома способами – конкретної відповіді на поставлене запитання немає.

Побічні докази є так само значущими, як і прямі, на них будується обвинувачення або захист. Тому побічні докази, як і прямі, оцінюються лише в сукупності з іншими доказами.

4. За механізмом формування і носієм доказової інформації докази поділяються на особисті і ті, що містяться в об'єктах матеріального світу (об'єкти і документи).

За механізмом формування експертний висновок складається судовим екпертом особисто, але сам експерт проводить дослідження не пов'язаних із ним особисто фактів, осіб або обставин. Якщо він був би зацікавленим у результатах дослідження, він мав би, за наявними у законі положеннями, заявити самовідвід. Причиною самовідводу і є те, що він сам особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості. Але повний перелік підстав для відводу судового експерта міститься у ст. 77 та 79 КПК України.

Зважаючи на те, що будь-який експертний висновок має реквізити підпису особи, яка його склала; печатку; дату складання, вихідний номер і назву установи, де був складений цей висновок; відповідність процесуальному змісту ст. 102 КПК України, він є доказом, якій належить до документальних, тобто експертиза розглядається як документ.

Найчастіше випадки формалізованого підходу до призначення експертизи пов'язані нагромадженням доказів: краще мати зайвий доказ, ніж брак доказів. Такі випадки трапляються найчастіше у експертів-товарознавців, коли на експертну оцінку виносяться питання, не пов'язані із фактом спричинення майнових збитків. Але трапляються і протилежні ситуації, коли, наприклад, зняття злочину, холодна зброя або вогнепальна зброя, проходить через експертне дослідження на предмет наявності або відсутності криміналістичних ознак, але щодо цих предметів слідчим не призначається товарознавча експертиза. Тому суд після постановлення вироку виносить ухвалу про призначення експертизи з оцінки вартості майна, надолужуючи

втрачений час і можливості уповноважених на це органів досудового розслідування.

Такі випадки зумовлені неповнотою аналізу кримінальної ситуації, недостатнім професіоналізмом слідчих, неактивністю судових експертів, тому потребують налагодження більш тісних зв'язків між учасниками і сторонами кримінального процесу з метою продуктивної взаємодії.

Аналіз поняття експертного висновку як доказу вини дозволяє нам зробити наступні висновки.

1. Експертний висновок, на нашу думку, виступає доказом, а не його процесуальним джерелом, тому що має або виправдувальний, або обвинувальний характер.

2. Експертний висновок – це новий доказ, створений за результатами дослідження за допомогою використання спеціальних знань.

3. Експертний висновок є вторинним доказом, тому що ґрунтується на раніше отриманих доказах під час кримінального провадження і містить якісно нову інформацію на підтвердження або спростування вини підслідної особи.

4. Експертний висновок розглядається нами як складний доказ. Складним він є тому, що проходить оцінку (слідчого, адвоката, прокурора, суду та ін.) і має структуру «доказ доказу».

5. Експертний висновок може бути і прямим, і побічним. Така класифікація залежить від того, скількома способами можна його витлумачити.

6. Експертний висновок за механізмом формування і носієм доказової інформації є документом, тому що має всі необхідні реквізити документу. Відсутність проведення письмової фіксації експертного дослідження переводить його в розряд усної консультації спеціаліста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
2. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 504 с.
3. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 12-ге доповн. і перероб. – К.: Алерта, 2016. – 810 с.
4. Теорія доказів права: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонок К.В., Сачко О.В., Тертишник В.М. Уваров В.Г. / За заг. ред. д.ю.н., професора В.М. Тертишника. – К.: Алерта, 2015. – 294 с.
5. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие / М.Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.
6. Словник української мови: в 11 томах. – Том 2. – 1971. – С. 262 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/dzherelo>.
7. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник. – 2-е вид., стереотипне. – К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2007. – 272 с.

Шульженко А.В. ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена аналізу експертного висновку як доказу вини особи у кримінальному процесі, а також класифікації судових експертиз як доказів у теорії доказового права. Ця спроба націлена проаналізувати висновок експерта як доказ, джерело доказів, встановити спільні і відмінні риси між цими поняттями, які часто процесуалістами оцінюються як тотожні. Експертний висновок у статті розглядається як доказ у сукупності з іншими доказами.

Ключові слова: доказ, доказ у кримінальному процесі, експертний висновок, судовий експерт, належність доказу, допустимість доказу, достовірність доказу, достатність доказу.

Шульженко А.В. ЭКСПЕРТНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВО В КРИМИНАЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Статья посвящена анализу экспертного заключения как доказательства вины личности в уголовном процессе, а также классификации судебных экспертиз как доказательств в теории доказательного права. Данная попытка нацелена проанализировать заключение эксперта как доказательство, источник доказательств, установить общее и отличное между этими понятиями, которые часто процессуалистами оцениваются как идентичные. Экспертное заключение в статье рассматривается как доказательство в совокупности с другими доказательствами.

Ключевые слова: доказательство, доказательство в уголовном процессе, экспертное заключение, судебный эксперт, относимость доказательства, допустимость доказательства, достоверность доказательства, достаточность доказательства.

Shulzhenko A.V. EXPERT OPINION AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

This article is devoted to problems of forensic expert opinion consideration as evidence during the pre-trial investigation and the trial. This attempt is aimed to analyze the expert opinion as evidence, the source of the evidence, to establish common and different features between these concepts, which often are evaluated as identical by the scientists in the field of procedural law. Expert opinion in the article is seen as evidence together with other evidence, since it is not primary. It is based on previously acquired facts and information, but it is unique in its essence, it is author's vision and he personally is responsible for it. The value of expert opinion is in line with other factual circumstances of the case. It is determined that the expert opinion is a detailed description of a forensic expert studies and conclusions made on the basis of their results, as well as grounded answers to the questions. It should be done only in the written form. The author made the first attempt in the science of criminal procedure and the law of evidence to classify it as evidence. For example, it is noted that the expert opinions depending on approval or denial of the fact that require confirmation using special knowledge can be positive or negative. In other cases, they may be defined as probable, or point to the impossibility of solving the issue. According to the source of obtaining information, expert opinion can be regarded as primary, as drawn up for the first time, and as a derivative, as derived from the previously obtained facts by the investigation or the court. Equivalence of both provisions does not, according to the author, allow classifying it by this provision. In relation to the subject of prosecution expert opinion may be guilty and acquittal, depending on the fact it proves. According to the findings of the expert the conclusion of the study may be of a categorical and probable character. In relation to the facts to be proved, expert opinions are divided into direct and adverse. Those that deny or confirm the circumstances to be proved are defined as direct. Others that are not unambiguous are defined as indirect. According to details the expert opinion is related to the document. According to the mechanism of formation it is drawn by a forensic expert personally, but the investigation concerns the facts that are not related to the forensic expert. The author proposed to consider the expert opinion as complex evidence; just as evidence and not as a source of evidence. It also has the features of secondary evidence, since it is not based on new information but on previously established. These provisions are relevant to the theory of the law of evidence.

Key words: proof, evidence in criminal proceedings, expert opinion, forensic expert, relevance of evidence, admissibility of evidence, reliability of evidence, sufficiency of evidence.